

Wekerle Szabolcs

SZÁNDOR MÁRÁJ, SZUPERSZTÁR*A magyar irodalom Hollandiában
a 19. század végétől napjainkig*

Michaël Zeeman 1958-ban született az Amszterdamhoz közeli Markenben. Tizenhat évesen eladóként helyezkedett el a Frízföld fővárosában, Leeuwardenben lévő De Tille könyvesboltban, közben recenziókat írt a helyi napilapnak. Megszállott olvasó volt. Később az üzlet tulajdonosa feljelentette, mondván, a fiatalember több százezer gulden értékben lopott el tőle köteteket. Zeeman azzal védekezett, hogy megbeszéltek, a műveket, amelyekről kritikát ír, hazaviheti. Így is van, vágott vissza a tulaj – ám azokat utána vissza kellett volna hoznia. A per hét évig húzódott, ítélet végül nem született benne. Közben Zeeman Hollandia egyik legjobb és legrettegettebb kritikusa lett. Nemcsak a szerzők tartottak tőle: miután két éven át vezette a tekintélyes napilap, a Volkskrant kultúrarovatát, elbocsátották, mert túl sok konfliktusa volt a munkatársaival. Kissé hirtelen természete azonban csöppet sem zavarta például Philip Rothot, akivel éveken át bensőséges barátságot ápolt. A holland tagja volt azon szűk körnek, amelynek az amerikai szerző véleményezésére megmutatta megjelenés előtt álló kéziratait. Az időközben Rómába költöző Zeeman tragikusan korán, ötvenéves korában hunyt el agyदानat következtében – lakásában halála után mintegy negyvenezer kötetes könyvtárat találtak.

Ez a kis bevezető amellet, hogy emléket állít az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb németalföldi bibliofilének, más célt is szolgál. És pedig azt, hogy érzékeltesse, mit jelentett, ha ez a „fáradhatatlan óriás” (ahogy testalkatára és szellemi képességeire utalva Philip Roth jellemezte barátját) kedvező kritikát közölt valakiről.

Márai Sándor ezen szerzők közé tartozott. A kassai születésű, Budapesthez és azon keresztül Bécshez kötődő miliőben eszmélő, felnövő író elemzi Márait Zeeman egy Volkskrantban 2000-ben megjelent írásában, egyfelől siratja a letűnt, zsigerekig polgári életet, de nem áll meg itt. Ugyanúgy a „Welt von Gestern” (a tegnap világának) gyermeke, mint Stefan Zweig, ám nem elégszik meg azzal, hogy emléket állítson ennek a világnak. Hanem továbblép. Munkásságát, egész attitűdjét,

írja a holland kritikus, kettősség jellemzi. Gondolkodása egyfelől ebben a polgári kultúrában gyökerezik, elfogadja ugyanakkor a sors és a személyiség szeszélyes voltát; visszatérően azt vizsgálja, mi az, amit meg kell tartanunk, és mi az, amit el kell engednünk. Zeeman véleménye szerint talán ez *A gyertyák csonkig égnék* sikerének titka is (a könyv hollandul *Gloed* címen jelent meg,¹ ami a német Gluthoz hasonlóan „parazsat” jelent; maga Márai egyébként az 1960-as években hangjátékká dolgozta át a regényt, amelynek ugyancsak a *Parázs* címet adta). Pedig, állapítja meg a szerző, *A gyertyák csonkig égnék* tulajdonképpen túl vékony, túl lassú, és egész témafelvetésében is túl kevés ambiciózus mű a mai kor emberének, mégis hónapokon át vezette nagy európai országokban az eladási listákat.²

Amolyan kandallótűz melletti történetmesélő hangulat

A gyertyák csonkig égnék 1998-ban indult hódító útjára Európában, miután Olaszországban az író és könyvkiadó Roberto Cavallo újra felfedezte a szerző műveit. Olaszország után Németországban, Hollandiában, majd Franciaországban is világszoros Márai-mánia alakult ki. (Érdekesség, hogy Franciaországban egyszer már megjelent 1958-ban, utána 1995-ben ismét kiadták, ám mindkétszer visszhangtalan maradt, és csak olasz „kerülővel”, a kétezres évek elején lett ott is bestseller.)

Azt, hogy a 2000-es évek elején – amikor a rendszerváltás korának magától értetődő felénk fordulása után némileg épp lanyhulni kezdett a Nyugat ránk irányuló figyelme – Hollandiában újra fellángolt az érdeklődés a magyar irodalom iránt, elsősorban ennek az európai trendnek köszönhetjük. Máraira még visszatérünk, ám előbb talán érdemes megnézni, mi volt a helyzet szépíróinkkal az ő rekordpéldányszámokat hozó megjelenéséig.

Ehhez az Eötvös Loránd Tudományegyetem Netherlandisztika tanszékének adjunktusa, Varga Orsolya által írt, *Magyar irodalom Hollandiában a második világháborútól a kétezres évek elejéig* című tanulmányt³

- 1 Sándor MÁRAI, *Gloed*, ford. Mari ALFÖLDY, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2000.
- 2 Michaël ZEEMAN, *De terugkeer van Sándor Márai*, Volkskrant 2000. december 22., <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-terugkeer-van-sandor-marai-b3109cb4/>.
- 3 VARGA Orsolya, *Magyar irodalom Hollandiában a második világháborútól a kétezres évek elejéig*. Henry Kammer műfordítói munkássága = *Oda-vissza; A kulturális transzfer folyamatai Hollandia, Flandria és Magyarország között*, szerk. GERA Judit – VESZTERGOMI Janina, ELTE Eötvös, Budapest, 2018, 259–282.

hívjuk segítségül. Az írásból kiderül, hogy bár a két nép között évszázadokra visszanyúlóan létezett kulturális-szellemi kapcsolat (elég, ha csak a reformáció kezdetétől nagy számban Németalföldre tanulni zárandókoló protestánsainkra gondolunk), magyar művek csupán a 19. század második felétől fogva jelentek meg Hollandiában, jórészt valamilyen közvetítő nyelvből fordítva. A Magyarországon 1862-ben napvilágot látott *Az ember tragédiája* 1887-ben került a németalföldi olvasók elé,⁴ utána pedig – a múlt századelőn és a két világháború között – kevés magyar mű jelent meg holland nyelven. Kijött egy Ady-kötet és néhány lektűr – Harsányi Zsolt, Földes Jolán, Vaszary Gábor és Körmenyi Ferenc –, ezenkívül már akkor feltűnt a könyvesboltok polcain Márai, Kassák Lajos és Molnár Ferenc kötete. (A nemzetközileg fölöttébb sikeres Molnár egy Varga Orsolya által idézett, Sivirsky Antal jegyezte tanulmány szerint nem kis mértékben hatott a holland drámaírókra is – az 1889 és 1958 között élt Ary den Hertogot például egyenesen „holland Molnár”-nak nevezték –, Molnár darabjait – a *Liliomot*, a *Játék a kastélybant*, a *farkast* – pedig egészen az 1960-as évekig játszották a színházak.)

Ami a második világháború utáni korszakot illeti, érdemes idéznünk az idén az Utrechti Egyetem fordítástudomány mesterszakán végzett hallgató, Fuhl Eszter minitanulmányát, amelyet az 1947 és 2016 között hollandul kiadott magyar műveket számba vevő lista bevezetéseként írt.⁵ Fuhl Eszter öt periódusra osztja a vizsgált időszakot: ezek határait jelentős magyarországi történelmi mozzanatok jelölik ki. Az első periódus, amelyben 22 magyar mű jelent meg hollandul, 1947-től 1956-ig tart, a második 1956-tól 1969-ig (20 könyv), a harmadik 1970-től 1989-ig (33 könyv). A negyedik időszak az 1990 és 1999 közötti 24 lefordított kötetrel, míg az utolsó, az ötödik 2000-től 2016-ig tart, és 73 megjelent könyvet ölel fel. Ez összesen 174 könyv.

A második világháború vége és az ötvenhatos forradalom közti időszakot, írja Fuhl, leginkább a – ezt már a tanulmányban olvasottak alapján mi jellemezzük így – „recycling” jellemezte: a szerző úgy véli, az ekkor megjelentetett majd két tucat lektűr és detektívregény jelentős részét a kiadók alighanem már a háború előtt lefordították, ám 1940 és 1945 között más dolguk is akadt, mint a művek piacra dobása.

4 Imre MADÁCH, *De tragedie van den mensch*, ford. A. S. C. WALLIS – J. L. BEIJERS – W. F. DANNENFELSER, Amsterdam, 1887.

5 FUHL Eszter, *Lijst Hongaarse literatuur in het Nederlands*, Diplomamunka, fordítástudomány mesterszak, Universiteit Utrecht, 2018.

A kiadói fiókokban ragadt művek – köztük Zilahy Lajos Magyarországról időközben száműzött könyvei – ezért a világégés után láttak napvilágot. A negyvenes-ötvenes években azért a könnyedebb művek mellett klasszikusok is eljutottak Hollandiába: *A Pál utcai fiúk* például 1950-ben jelent meg,⁶ igaz, különösebb visszhang nélkül.

A második periódus '56-tól '69-ig terjed, ez a Kádár-kor első szakasza. Ekkor elsősorban olyan szerzők – Déry Tibor, Illyés Gyula – könyveit ültették át hollandra, akik szemben álltak a rendszerrel, de megjelentek nagy klasszikusok is, mint Gárdonyi és Ady. Sivirsky Antal 1957-ben novellagyűjteményt szerkesztett, amelyben Petőfitől Máraiig klasszikus és kortárs szerzők szerepeltek, és amelyet a kritika sem hagyott figyelmen kívül.⁷ (Az 1909 és 1993 között élt Sivirsky nagy szolgálatot tett a magyar kultúra ügyének Hollandiában: az első világháború után egy nagy hollandiai humanitárius akció keretében úgynevezett „gyerekvonattal” érkezett nyaralni és felerősödni az országba, végül ott maradt, és irodalomtörténészként, műfordítóként tevékenykedett.) Az NRC Handelsblad című napilap Varga Orsolya által citált recenziése ekkor így foglalja össze a magyar irodalom lényegét: „Mindenekelőtt az itt tárgyalt magyar elbeszélő művészet általános vonását kell kiemelnünk: annak orális jellegét. A mi elbeszélő művészetünk túlnyomórészt didaktikus hagyományával ellentétben egyértelműen a gyönyörködtetés, szórakoztatás jellemzi, amolyan kandallótűz melletti történetmesélő hangulat lengi be.”

Jön Konrád

Az 1970-től a rendszerváltásig tartó szakaszt meghatározta a magyar származású, ám magyarul nem beszélő holland író, Jan Cremer által útjára indított *Hongaars Archief* (Magyar Archívum) sorozat. Ebben kihozták Jókaitól *Az arany embert*,⁸ Mikszáthtól a *Különös házasságot*,⁹ Gárdonyitól az *Egri csillagokat*,¹⁰ Móricztól *A boldog embert*,¹¹ Koszto-

6 Ferenc MOLNÁR, *De jongens van de Pálstraat*, ford. Truus EIJGENHUIJSEN – RÓNA Imre, Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam, 1950.

7 *Meesters der Hongaarse vertelkunst*, szerk. SIVIRSKY Antal, Utrecht, 1957.

8 Mór JÓKAI, *De man van goud*, ford. I. DAAN, Meulenhoff, Amsterdam, 1983.

9 Kálmán MIKSZÁTH, *Een vreemd huwelijck*, ford. SIVIRSKY Antal, Loeb, Amsterdam, 1981.

10 Géza GÁRDONYI, *De sterren van Eger*, ford. Henry KAMMER, Loeb, Amsterdam, 1982.

11 Zsigmond MÓRICZ, *De gelukkige mens*, ford. I. DAAN, Loeb, Amsterdam, 1982.

lánytól az *Édes Annát*,¹² de helyet kapott benne Sánta Ferenc *Az ötödik peccsétje*¹³ is.

Fuhl Eszter összegzésében a negyedik időszak a rendszerváltástól az ezredfordulóig terjed. Politikailag különösen izgalmas kor, amelyre irodalmunk hollandiai jelenléte is érzékenyen reagál, az ottani közönség pedig kedvvel és olykor egészen magas példányszámban fogyaszt magyar műveket. Az egyik sztárszerző ebben a periódusban egyértelműen Konrád György: első könyvét már 1976-ban hollandra ültették, 1999-ig további tíz regénye jelent meg a Benelux országban. Konrád 1989-ben robbant be igazán a köztudatba, amikor a népszerű tévés újságíró, Wim Kayzer meghívta *Nauwgezet en wanhopig (Lelkiismeret és kétségbeesés)* című műsorába, amelyben négy író és gondolkodó életútján keresztül mutatta be a 20. század történetét. Konrád itt olyan szerzők társaságában szerepelt, mint Gabriel García Marquez, Jorge Semprún és George Steiner. A négyrészes portréműsor után a magyar író a holland értelmiség köreiből valósságot vált. (Kayzer egy év múlva, 1990-ben még egy komoly televíziós produkciót szentelt a magyar közelmúlt és átmenet ekkor Európa-szerte nagy érdeklődéssel kísért témakörének: *A hegy lábánál* című háromrészes műsor a budavári Hilton hotelből jelentkezett, és meghívott vendégek történeteinek, anekdotáinak, emlékeinek keresztül igyekezett bemutatni a háború utáni Magyarország és Kelet-Európa történetét.)

Konrádnak, írja tanulmánya idevágó részében Varga Orsolya, olyan különleges pozíciót sikerült kivívnia a holland irodalmi életben, hogy a legnevesebb lapok kérték fel önálló rovat publikálására – hasonló korábban nem történt magyar íróval Hollandiában.

Ebben az időszakban fordították még többek között Szabó Magda, Nádas Péter, Esterházy Péter és Kertész Imre műveit,¹⁴ akik többé-kevésbé a következő, ötödik Fuhl Eszter-i periódusban is közkedvelt szerzők maradtak. Ám ennek a máig tartó szakasznak legnagyobb sztárja egyértelműen Márai – akit a hollandok a vele foglalkozó tévé- és rádióadások igyekvő, ám a névvel nehezen megbirkózó felkonfjai nyomán

12 Dezső KOSZTOLÁNYI, *Anna*, ford. DEDINSZKY Erika, Loeb, Amsterdam, 1982.

13 Ferenc SÁNTA, *Het vijfde zegel*, ford. László MARÁCZ – N. HEIJBROEK, Loeb, Amsterdam, 1981.

14 Szabó Magda fordítói Dandoy Györgyi, illetve a közösen dolgozó Daróczy Anikó és Ellen Hennink; Nádas Péteré Daróczy Anikó, Henry Kammer, Rozgonyi Piroska és Marcel Bax, valamint Rob Visser; Esterházy Péteré Henry Kammer, Robert Kellerman, Ineke Molenkamp-Wiltink és Edwin van Schie; Kertész Imréé Alföldy Mari és Henry Kammer.

„Szándor Máráj”-ként tisztelnék. „Márai extrém, valahol negyedmilliónál vesztettem el a fonalat a Gyertyákat illetően, a többi könyve nyilván kevesebb, de ott is tízezres példányszámokról beszélhetünk” – válaszolja kérdésünkre Alföldy Mari, Márai holland fordítója, amikor az író eladásokban mérhető hatásáról kérdezzük. És Márai hallatlan kultuszával posztumusz komoly szolgálatot tesz a magyar irodalom ügyének is. Varga Orsolya írja: az író kanonizációjának hozadéka, hogy a kiadók foglalkozni kezdenek előfutáraival is, így megjelennek, illetve újra megjelennek Kosztolányi Dezső és Szerb Antal regényei.¹⁵ Különösen előbbi vált ki nagy hatást. Egy jelentős napilapban, a Trouw-ban megjelenő kritika például így méltatja: „Még Márai Sándornál is jobban írt kor- és honfitársa, Kosztolányi Dezső. Az *Édes Anna* igazi nagy regény.” Egy másik lelkesült recenzens így fogalmaz: „Kosztolányi még a mellékszereplőkkel is kiérdemelteti az Oscar-díjat.”¹⁶ Találó, igaz?

Háború, magány, kilátástalanság és elnyomás

De vajon mit esznek rajtunk a hollandok? Amikor Alföldy Marit arról kérdezzük, hogy a magyar irodalom kitüntetett helyet foglal-e el a kelet-közép-európai irodalmak között Hollandiában, így válaszol: „Megjelennek cseh, lengyel, román, szlovén, szerb könyvek is, legalábbis ezekről tudok, de nekem az a benyomásom, hogy a magyar irodalmat nagyobbra tartják. Persze nem biztos, hogy az én érzékelésem ebben a tekintetben elfogulatlan.”

Ennek ellenére tény: Konrádhoz, Máraihoz hasonló *hype* nemigen jutott osztályrészül más, Európa ezen fertályáról származó íróknak Hollandiában. De tényleg: mi érdekes bennünk?

Varga Orsolya írja: a magyar szerzők gyakran háborúról, magányról, kilátástalanságról, elnyomásról, a szabadság hiányáról írnak. Ezek olyan témák, amelyek a nyugat-európai olvasó számára sokszor ismeretlenek, különösek, ezért érdekesek is.¹⁷

Erre rímel Alföldy Mari véleménye is. A magyar irodalom egyik legjelentősebb mai hollandra ültetője 2014-ben megkapta a nagyon

15 Kosztolányitól az *Esti Kornél* (ford. Alföldy Mari), *Az aranyáskány* (Alföldy), az *Édes Anna* (Henry Kammer új fordításában), a *Pacsirta* (Henry Kammer) és a *Néró, a véres költő* (Rogier van der Wal); Szerb Antaltól az *Utas és holdvilág*, valamint *A Pendragon-legendá* (mindkettő Dandoy Györgyi fordításában).

16 Mindkettő idézi: VARGA, I. m., 270.

17 *Uo.*

komoly presztízst jelentő Filter Fordítói Díjat Krasznahorkai László *Sátántangójának* tolmácsolásáért. „A zsűrit – irták a méltatásban – lenyűgözték a fenomenális mondatok, a magyar falusi embert feltűzelő ital és a tangó: az ítéseket ez a sátáni tánc éppúgy elragadta, mint Mari Alföldy stilisztikai remeklése. A *Sátántangó* a fordító koronájának legfényesebben ragyogó gyémántja, valódi mestermű mind az eredeti könyv, mind annak fordítása.” Alföldy szerint Márai mellett ma Krasznahorkai a holland közönség kedvence – még ha egészen más körben és jóval kisebb példányszámokkal is. „Krasznahorkai, talán mondhatom azt, egészen mellbevágóan fogalmazza meg a condition humaine-t. Akik bírják az ilyen szövegeket, azokat lenyűgözik Krasznahorkai bonyolult mondatai. És talán az is számít, hogy a több évtizede leírt, apokaliptikusnak tekintett történetek manapság már nem is állnak olyan távol a mindennapi valóságtól.”

Itt lehet hát a kutya elásva: az 1000–2000 példányban eladott, és nem melleleg hovatovább világsztár, évek óta Nobel-várományos Krasznahorkai olyasmiről beszél holland közönségének, ami számukra rendkívül idegen, mégis átélhető. Ahogyan átélhető minden valóban, mélyen és hamisítatlanul emberi történet, még akkor is, ha annak az esélye, hogy akár csak hasonló is megessen éppen mivelünk, a nullához közelít.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a magyar művek mindig könnyen utat találnak a holland olvasóhoz. Varga Orsolya már többször idézett tanulmányának második részében az Alföldy Marit megelőző fordítógeneráció talán legnagyobb alakjával, Henry Kammerrel foglalkozik. Őt idézve írja: „Ami a fordítás folyamatát illeti, Henry Kammer általában a magyar művek hollandra fordítását a nagyon nehéz kategóriába sorolja. A nehézségek három csoportját említi: pszichológiai és mentalitásbeli különbségek, a két kultúra eltérő történelme, valamint a két nyelv közötti strukturális eltérések.”¹⁸

Az első kategória folyományaként, folytatja Varga, a magyar költői szövegek a holland fülnek gyakran túl patetikusan hangzanak, túl komolynak tűnnek, és Kammer egyértelműen úgy véli, hogy a humor, az önironia a holland irodalomban nagyobb szerepet játszik, mint a magyarban. Ezt ellensúlyozandó, vallja Kammer, „a holland fordítónak egy kicsit el kell venni a szöveg erejét, máskülönben a szöveg hamis, patetikus vagy végletes benyomást tesz az olvasóra, jöllehet az eredeti nyelvben ez egyáltalán nincs így”.

Ami a két kultúra közti különbségeket illeti, a fordítóknak rendre meg kell birkóznuk a szocializmus vagy éppen a népi irodalom Hollandiában kevésbé ismert fogalomrendszerének tolmácsolásával; a nyelvtan minden szintjén jelentkező különbségek problémahalmaza pedig külön fejezet lehetne, ám talán nem is egészen hollandspecifikus műfordítói dilemma, hasonló az összes nyelvcsaládtól merőben különböző magyarból a világ bármely nyelvére fordító szakemberek átélhetnek. Egyvalami emelendő ki talán: Kammer szerint, írja Varga, a magyar szövegek jóval gyakrabban többértelműek, mint a holland szövegek. Kérdés tehát, hogy a célnyelven is vissza lehet-e adni az ambiguitást, és ha igen, milyen módon? Képzeljük el például, amint jó németalföldi polgárként igyekszünk befogadni Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*-ét; a mű egyébként megjelent hollandul Robert Kellermann fordításában 2002-ben,¹⁹ és kedvező kritikákat kapott, de a szerző messze nem lett olyan ismert és elismert ott, mint Németországban. Egy Esterházyról szóló kritika szerzője ezt annak tudja be, hogy a szerző nagyon más, mint Konrád, Nadas Péter vagy a Hollandiában ugyancsak számon tartott – és egy szűk, vajt fülű körben már jóval a Nobel-díja előtt felfedezett – Kertész Imre. Ők hárman ugyanis, írja a Volkskrantban az 1956-ban kislánként Hollandiába került, majd ott szép újságírói karriert befutó Illés Vera 2002-ben,²⁰ sokkal inkább illenek abba a képbe, amelyet a holland olvasó a tipikus kelet-európai íróról alakított ki magának: mindhárman áldozatok – a zsidóüldözéséi, az antiszemizmusa – , és könyveiket mindig az áldozat szemszögéből írják.

Bánffy: senki sem akar hazamenni

Arra, amikor a mű témája, annak tán túlságosan is nyomasztó súlya okoz nehézségeket a befogadásban, jó példa Dragomán György *A fehérek királya*. A regény fordítója – ahogyan a későbbi *Máglyaé* is – Rebekka Hermán Mostert, aki kérdésünkre így beszél Dragomán hollandiai recepciójáról: „Mindkét könyvnek nagyon jó volt a kritikai visszhangja, *A fehérek királynak* különösen. Sok újságban és folyóiratban jelentek meg pozitív kritikák, a flamand (belgiumi) lapokban is. A legnegatívabb

19 Péter ESTERHÁZY, *Harmonia Caelestis*, ford. Robert KELLERMANN, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2002.

20 Vera ILLÉS, *Kronkelend, breed en diep als de Donau*, Volkskrant 2002. október 4., <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/kronkelend-breed-en-diep-als-de-donau-b1c327d8/>.

megjegyzés talán az volt, hogy ezt a könyvet a kritika írója sajnos nem tudja ajánlani a nyaraláshoz, mert könnyed strandolós olvasmányok nem alkalmas. Volt olyan is, aki egyszerűen nem bírta végigolvasni. De nem a fordítás gyatrasága, hanem a regény tartalma miatt, amit meg is értek. Kemény egy könyv, elég sok benne a testi és szellemi erőszak vagy erőszakra utalás.”

Talán éppen a fentiek miatt is, véli Rebekka Hermán Mostert, a példányszám tekintetében a sok pozitív kritika dacára sem lett bestseller Dragomán könyveiből. A műfordító ettől függetlenül úgy látja, a holland közönség nagyon érdeklődő az „egzotikus” (esetünkben Európa keletibb szegletében íródott) könyvek iránt, azt azonban nem gondolja, hogy a magyarokra külön figyelniük. „Szerintem csak keveseknek számít, hogy egy-egy könyv épp magyar, bolgár vagy grúz szerzőtől származik. Egyébként az én érzékelésemben *A fehérek király* és a *Máglya* nem is tipikusan kelet-európai ízű könyvek. Inkább a szuggesztív szintjén érezhető bennük a történetek származási helye, földrajzi elhelyezkedése. Aki akarja, természetesen könnyen beazonosítja, és a kiadói marketing is kiemeli ezt a kelet-európaiságot, de ezektől akár eltekinthetünk, és akkor más világrészben és időben is elhelyezhető a két regény.”

Rebekka Hermán Mostert fordította hollandra Gárdos Péter *Hajnali lázát* és Forgách András *Élő kötet nem marad* című munkáját, amely – mármint Forgách műve – 2018 októberének végén jelent meg, ezért a visszhangjáról még nem tudunk. A fordító nagyon kíváncsi a fogadtatására, mert az *Élő kötet nem marad*, noha egyetemes problémákat is felvet és világgpolitikai kérdésekkel is foglalkozik, nagyon magyarországi könyv.

Az új magyar–holland fordítógenerációhoz tartozó szakember eddigi legnépszerűbb munkája azonban nem a kortársak művei közül való: Bánffy Miklós Erdély-trilógiájának első része, a *Megszámláltattál*²¹ meglepő – vagy, Márai hatalmas sikerének ismeretében nem is olyan meglepő – diadalutat járt be. „Bánffy Miklós könyvét nagyon szerettük, de nagyon – mondja Rebekka Hermán Mostert. – Amióta 2012-ben megjelent hollandul a *Megszámláltattál*, még kétszer nyomták újra. Sok e-mailt kaptam és kapok máig ismeretlen emberektől is, amelyekben szinte már számon kérően érdeklődnek arról, mikor jelenik meg végre a következő rész! Minden levélírónak megadtam a kiadóm elérhetőségét, hogy írjanak nekik levelet. Talán ennek is köszönhető, hogy

21 Miklós BÁNFFY, *Geteld, geteld*, ford. Rebekka Hermán MOSTERT, L. J. Veen Klassiek, Amsterdam, 2012.

idén végre elkezdjük a folytatást, és reményeink szerint másfél év múlva meglesz hollandul a két további trilógiarész.”

Bánffy trilógiája, véli a műfordító, amikor a nagy népszerűség okait firtatjuk, igazi nagyregény, amelyben minden megtalálható: táj és történelem, politika, szerelem és fegyver, humor és izgalom, kirándulások és utazások, bálók és párbajok, mindez klasszikus narrációban, amelynek van eleje, vége, főszála, és sok-sok mellékszála. Ilyen szempontból kényelmes olvasmány: semmit sem firtat, szövegen belül nem bukfeneczik, nem értelmezi önmagát, hanem csak sodor magával. Ráadásul valamilyen konkrét világról szól, amely érezhetően nagyon valós, mégis fantázia, mivel egyrészt már nincs, másrészt akkor sem volt megismerhető, bejárható, amikor még megvolt. „Szóval Bánffy – summáz a fordító – bevezeti az olvasót egy ismeretlen, titkos világba, és ezt olyan jól teszi, hogy onnan már senki sem akar hazamenni.” Bánffyt egyébként a *Megszámláltattál* megjelenése után a holland kritika Thomas Mannhoz, Prousthoz és a nagy orosz elbeszélőkhöz hasonlította.

A csodálatos amszterdami Fordítóbáz

„Márai volt az abszolút csúcs, és az ő »farvizén« rengeteg magyar könyv következett, ám úgy látom, mostanra leült a nagy érdeklődés, bár ez valószínűleg inkább a könyvpiac válsága miatt alakult így” – válaszolja Rebekka Hermán Mostert, amikor arról kérdezzük, ki ma a legismertebb és legkedveltebb írónk Hollandiában. Hozzáteszi: sok kiadónál komoly átszervezésekre, leépítésekre került sor, és óvatosabbak a külföldi jogok vásárlásánál, mint korábban. Most még inkább jellemző, mint eddig, hogy a kiadók általában a „nagy” nyelveken – elsősorban németül, angolul – kiadott műveket figyelik, és ha ezeken a nyelvterületeken jól fogadták a regényt, maguk is megfontolják a kiadását.

Itt juthatna különösen jelentős szerep egy hatékonyan működő fordítástámogatási, könyvközvetítői rendszernek, amelynek létét – vagy hiányát – vizsgálni különösen aktuális a hollandok ez irányú tevékenységének ismeretében. A holland Letterenfonds nevű alapítvány rendkívül hatékonyan oldja meg azt a feladatot, hogy a viszonylag kicsi – mintegy 17 milliós – nyelvi közösség írott produktumait külföldre juttassa. A Letterenfonds közhasznú szervezet, és a kultúrdiplomácia irodalmi ágának legfőbb képviselője Hollandiában. Nem ódzkodik az aprómunkától: egyfelől irodalmi ügynökségként viselkedik, és az arra

méltónak tartott műveket egy ügyes agency találékonyságával próbálja külföldre értékesíteni, másfelől pedig kapcsolatot tart fordítókkal, írókkal, kiadókkal. Ezt műfordítóként e sorok írója is számtalanszor tapasztalja: amikor húsz éve elkezdtem hollandból magyarra fordítani, eleinte igencsak meglepett az a kényeztetés, amelyben részesítettek. Ott van elsőként is a csodálatos amszterdami Fordítóház, amelyet, ha módja van rá, a fordító akár évi két hónapra is igénybe vehet, de az évek során szinte baráti viszonyba kerültem az irodalmi alapítvány több munkatársával is, akik kifejezetten keresik a személyes kapcsolatot mindazokkal, akiknek köze lehet a holland írott szövegek más nyelvre ültetéséhez.

Ugyanezt tapasztalja a kiadói oldalról Orzóy Ágnes, a Magvető Kiadó nemzetközi kapcsolattartásért felelős munkatársa, akitől az kérdezzük, vajon fordított irányban mennyire működik a kultúrdiplomácia. Vagyis: mi, magyarok miként sáfárokunk állami szinten irodalmunkkal.

A hollandok tényleg fantasztikusak. De nemcsak ők csinálják ezt okosan, hanem például a norvégok, a belgák, a katalánok és a szlovákok is – mondja a szakember. A fordítástámogatásnak van néhány technikája, amelyeket jó néhány országban következetesen és okosan alkalmaznak. Egyfelől állandóan tájékoztatnak az újdonságokról, ez alapvető dolog. Ezenkívül évente szerveznek úgynevezett publishers fellowshipet. Ilyenkor meghívnak tíz-tizenkét külföldi kiadót, és öt napon át tejbenvajban fűrésztik őket – ám a lényeg nem ez, hanem az a rengeteg kapcsolat, amely hosszú távon sokszorosát hozza vissza a befektetésnek. Ezenkívül természetesen létezik fordítástámogatás, vagyis ha egy magyar kiadó ki akar adni egy – esetünkben – holland könyvet, pályázhat a fordítás részleges, klasszikusok esetében akár teljes költségére.

Íme a recept. Sajnos kiderül, hogy Magyarország ezt nem, vagy csak nagyon esetlegesen alkalmazza irodalmunk külföldi népszerűsítésére. Fordítástámogatási rendszerünk van ugyan, de nagyon kevés pénzből működik. „Beszéltem egyszer egy belga kollégával – meséli Orzóy Ágnes –, kérdeztem őket, náluk mennyi pénz jut erre. Amikor megmondták, nagy szemeket meresztettem, mire beszélgetőtársam azt hitte, azon döbbenek meg, milyen alacsony összeget mondott. Gyorsan szabadkozni kezdett, hogy ez nem minden, ha kell, ennél többet is

áldoznak egyes projektekre. Ehhez képest a mi évi körülbelül 20 milliós forintunk nagyon-nagyon kevés.”

Orzóy Ágnes szerint sok magyar fordítás konkrétan az elégtelen támogatás miatt hiúsul meg: Krasznahorkai László most világsztár, az ő könyveit megveszik a külföldi kiadók, ám a kevésbé ismert, jó eséllyel veszteséget termelő kiadásokba már nemigen vágnak bele. Ez fordítva is igaz: Orzóy Ágnes szerint a világon kevesebb holland könyv jelenne meg, ha nem lenne ilyen nagylelkű és profi a támogatás a hollandok részéről.

Addig is, míg fordítástámogatásunk működni nem kezd, bízhatunk íróinkban – és persze a holland befogadókban. Legyen az tény- vagy szépirodalom. Európai felmérések szerint a hollandok napi 36 percet töltenek nyomtatott szövegek olvasásával, ezzel negyedikek a kontinensen – az európai átlag egyébként 28 perc. Ami pedig a könyvolvasási szokásokat illeti, Hollandia Svédország után az előkelő második helyen szerepel: a felmérések szerint a 15 éven felüli lakosság 86 százaléka olvas könyvet – ezzel bőven túlszárnyalva a 68 százalékos európai átlagot.